

Kérdőjelek 1956-ról

A forradalom a társadalom egészét meghatározó viszonyrendszer megváltoztatása. A társadalom ember ember közötti érintkezés. S az érintkezést, a kapcsolatrendszert alapjában a tulajdonviszonyok határozzák meg. A marxi gondolkodás alaptézisei közé tartozó állítások. 1956. október 23. – november 4. között Magyarországon az uralmon lévő politikai erők nem kívántak beleavatkozni a társadalom alapjaiba. Nem kívánták az 1945–48 között forradalmi reformokkal szemben a földet, a gyárat, a bankokat „visszaadni” tulajdonosaiknak. (Érvek 1981-ből, a Magyarország történeti kronológiája IV. kötetének belső vitájából.) Vagyis: nem volt „forradalom” 1956 októberére, mert nem nyúlt a társadalmi rendszer alapjaihoz. És ugyanígy nem volt „ellenforradalom” sem, mivel nem, kívánta az 1945–48 közötti forradalmi viszonyokat megdönteni. (Nem is található a kronológia adott kötetében – melynek e sorok írója volt a szerkesztője s részben szerzője is – ilyen értékelő megállapítás.)

Napvilágra kell hozni azokat a politikai programokat, amelyek megfogalmazódtak azokban a hetekben. El kell őket olvasni, gondolkodni kell felettük. Nyugodtan, indulatok nélkül. Előttünk másolatok a hevenyészett programokról... (Ha egyáltalán programoknak nevezhetők a felszínre fakadó indulatok.) Bennük egy közös elem: a Szovjetunió és Magyarország közötti viszony újrendezésének igénye. „Reálpolitikusok” ha a semlegességről olvasnak ma, könnyen legyintenek: naivitás. (Érveink, sárguló cédulákon 1981-ből: 1956 őszén az SZKP is felvetette a szocialista országok és a Szovjetunió közötti viszony újrendezésének szükségességét. Éppen a magyarországi felkelés idején, október 30-án hozott határozatot erről. Magyarországon e keveset idézett dokumentumra a História következetesen hivatkozott, teljes terjedelmében először közölte a Pravda „elfeledett” szövegét. A Kronológia IV. kötete annak idején ugyancsak utalt erre.) – A történettudomány nemcsak a levéltárban ülés, de a gondolkodás tudománya is. Erről gyakran megfeledekzünk. Vajon hogyan álltak az alternatívák 1956 őszén? Ausztria 1955. évi semlegessége (a szovjet csapatok kivonulása) rendkívül közeli, mind térben, mind időben. Az akkor politikáról gondolkodó generáció még nem nyugodott bele a Pobeda-szintű technikai kultúrához tartozásba. (A mai generációk – mi történészek is – belenyugodni látszanak.) Ők még nyíltabban beszéltek és gondolkodtak a világháború utáni átrendezésekről. (Ne felejtsük: tőlünk 1956 három évtizednél messzebb távolodott, az akkori cselekvőtől 1945 alig tíz évre.) Amerikaiak Nyugat-Európában, szovjetek Közép-Kelet-Európában. E „nagyhatalmi osztozkodás” egyféle szovjetellenesség alapja is lehetett. Mások úgy gondolkodtak: a faszizmus évszázadunkat megrázó brutalitása alól e térséget a vörös hadsereg szabadította fel. Ez egyféle szovjetbarátság alapja is lehetett. És ma már az is feledésbe merülni látszik: a sztálinizmus-ellenesség is akkor természetesen szovjetellenességként jelenhetett meg. A társadalmi mozgalmakban a résztvevőket nem lehet, mint fizikai kísérletben a reszelékeket mágnessel „negatív” és „pozitív” pólusokra szétválasztani. Vagy mint a vegyészti logika teszi: pontosan megállapítani az indulatok indikátorait. – Vagyis: 1956. október nem volt forradalom, s nem volt ellenforradalom, hanem népfelkelés, a sztálini rendszer ellen, amely a térség népeire egy hagyomány nélküli po-

litikai rendszert kívánt ráerőszakolni, s eközben nemcsak a konzervatív, de a helyi baloldali erők – mindenekelőtt a szervezett munkásság – hagyományaival is leszámolt. – Figyeljük a virágok szaporítását. Nem tudható előre pontosan, melyik levágott gyökérdarabból nő a sarj erőssé és lesz az anyanövény folytatója. Gyakran jelenünk izmos gyökérdarabjai rothadnak el holnap, s ma csenevésznek látszó darabkák hajtanak erős utódokat. 1956. október 23.–november 4. között a vezető politikai pozíciókban nem ellenforradalmárok és forradalmárok között folyt a harc, hanem a baloldali kibontakozás két alternatívája között: a sztálini rendszert fenntartani akaró szárny és a reformot képviselők között. 1956. október végén egy táborban voltak a később elítélt (és kivégzett), valamint az elítéléséről (kivégzésekről 1957/58-ban) tudomást vevők, vagy éppen azokat elrendelő. A baloldal ismét felfalta saját tagjait. Történetietlen hamisítás, hogy a baloldal őszinte elhivatottságú harcosainak céljait nevétséges módon *összemossuk a valóban reakciós, ellenforradalmi elemek* elszabadulásával. (Ne feledkezzünk el ismét: 1944, 1945 alig tízévi volt csak 1956-tól.)

A történelem mindenkié. Ösztönösen választanak a jelen politikai harcosai mintákat a múltból. 1848 mozgalmában 1789 francia forradalma, 1918-ban pedig 1848 kliséi munkáltak. 1956 októberében, a monolitikus politikai intézményrendszer felbontásának kezdetén a korabeli cselekvők természetességgel nyúltak az 1949 előtti politikai intézményekhez. A többpártrendszerhez. Sőt, 1957 elejéig, amíg a táboron belüli inga nem lengett ki „bal”-ra, addig az MSZMP sem zárkózott el a többpártrendszer visszaállításától. Egészen más kérdés: a konkrét pártcsoportosulások kezdetében elsősorban a régi pártok újjáélesztésének szándéka nyilvánult meg. A néhány rövid nap nem mutathatta meg: vajon a magyar társadalom 1956 végén ugyanazon pártokat igényelte-e, mint amelyeket felszámoltak 1949-ben? Egészen más kérdés: ma, ismét a többpártrendszer esetleges hasznát mérlegelve egy modern társadalom számára Magyarországon, „modellként” miért 1956-hoz, illetve 1949 előtti állapotokhoz nyúl vissza a politikai gondolkodás? Kifejez-e még valamit és mennyit a régi pártok újjászerveződése? – A politikai párt nem más, mint a társas életben munkáló érdekek politikai rendszer-szintű megfogalmazása. A történelem, ha ismétlésekhez példatárként kívánjuk felhasználni, rossz tanácsadó lehet. 1988-ban a réteg- és csoportérdekek egészen mások, mint 1956-ban, vagy voltak 1948-ban. Lesz-e társadalmi méretekben értelme a régi pártkeretek (és programok) felújításának? Csak a politikai gyakorlat döntheti el...

De többről is szó van. A század végéhez közeledő Magyarország, a történész szemével nézve, egy új politikai világban keresi elhelyezkedését. Világméreteken változik a politika, a politizáló tevékenység tartalma. A modern ipari társadalom százszentendős történelmében az egyes társadalmi osztályok érdekeit megfogalmazták azok a pártok (közép- és felső rétegek, munkások, parasztok pártjai), kik alkotói, létrehozói voltak e társadalomnak. A magyarországi pártrendszer 1948-ig ennek a politizálásnak volt része. Ma már azonban világméreteken megkezdődött e rendszer bomlása. Új tényezők kerültek előtérbe az emberiség sorsának alakításában, új tényezők a politikában. Gyermekeinket arra neveljük, számukra a politika tartalma, eltérően az elmúlt évszázad pártpolitikai tényezőitől: az államhatalmi erőszak visszaszorítása a csoportérdekek (etnikai, vallási, szokásrendi, lokális) javára; a fegyverkezés kiűzése a politikából (nem a rendfenntartásé); az egzaltált technokraták és katonák lázálmainak megfékezése a természet tönkretételében. Vajon nem ezek köré, az immáron politikai célok köré kellene szerveződnie az új „többpártrendszer”-nek Magyarországon? És szerte a világon?

GLATZ FERENC